

Beszélgetés Lukácsal

Irtta: George Urban ~~M~~/Urbán György/

/Encounter, London, XXXVII. kt. 4.sz., 1971 okt., 30.-36.o., ford.
dr.Zalai Zoltánné/.

/Lukács György Budapesten halt meg, 1971 június 4.-n, 86 éves korában./

Meglátogattam Lukács Györgyöt két és fél héttel Csehszlovákia szovjet megszállása után. 1968 szeptember 7. volt és én nem láttam őt 1947 óta, amikor tanítványa voltam a budapesti /akkeri/ Pázmány Péter egyetemen. Nem interjuért jöttem és mielőtt elmentem, Lukács megkért, hogy ne tegyem közzé beszélgetésünket addig, amíg az időt alkalmasnak nem látom rá, leghelyesebben csak halála után. Lukács az Ontológiáján dolgozott. Két óránál többet beszélt. Öregedett, de nem látszott olyan idősnek, mint amennyi volt. Török kávét szolgáltak fel nagy, könyvekkel telt, Dunára néző lakásában és a csészémet a házvezetőnő időnként teletöltötte. "Nem volnék egészen őszinte Önnel, ha azt mondanám, hogy felismerném egy tömegben belül mindeme sok év után", szólt, amikor beléptem a dolgozószobájába, "de nem a neo-pszitívizmusról beszéltünk, amikor legutóbb látogatott meg?" Ez tényleg így volt, de a legutolsó szellemi feljegyzés, amelyet Lukácsról tettem, valamilyen maró megjegyzésről szólt, amelyet a vulgár-marxizmusról tett egy zúsfelt előadásán. Ebben anti-sztalinista felhangok voltak; ez olyan embertől, aki nemrég tért vissza Sztalin Oroszországból és hír szerint oly közel állott Rákosi párt-esztablishmentjéhez /vezető garnitúrájához, ford./ merész kijelentésnek látszott. A kritika ilyennek bizonyult befejezettebb alakjában, néhány évvel később.

Magyarul beszéltünk. Lukács olyan nyájas, világosbeszédű és kimeríthetetlen volt, mint amilyenre diákkoromból emlékeztem. Egy székre tessékelt, könnyed testét egy alacsony székre helyezte, az asztalán lévő két könyveszlep mögé, így alig lehetett belőle többet látni hatalmas hemlokánál és furcsán ivelt, érzéki ajkainál. Meleg nyári nap volt, de a folyamra néző ablakok

be voltak csukva és a szeba sötét volt. Kinn a Belgrád rakparton napeztak az emberek.

"Nesny", mondta, "a pozitívizmus már nem az, ami volt. Amikor legutóbb beszélgettünk, az érdemeiről hangoztatott minden kétséget - akár a neo-, akár a logikai változatáról volt szó - fölényeskedő meséllyal fogadtak. Ma az építmény szétemlőben van és ez így helyes. A józan tapasztalat mutatja, hogy a nyelv nem pótolja a realitást. Megfigyelte már, hogyan menti ugrással az életét egy logikai pozitívista, ha egy autó rohan felé egy utcasar-ken? Tökéletes biztensággal tudja, hogy az az azéláru, ami feléje rohan, egy autó, nem pedig az "autó" névszó és hogy az jön feléje, Rudolf Carnap vagy akárki más, és nem a "Carnap" név. Így, igen okosan, inkább a bőrét menti, mint a filezófiáját. Ez nyers fogalmazás, de hát nyers gondolkodásmóddal van dolgunk...

A neopozitívizmus, folytatta Lukács, nem filezófia, hanem a filezófia tagadása. Kiszáritott szavak restélya, ami alatta marad a filezófiái szerkezetnek /nem üti meg annak mértékét, f./ Meg kell találnunk, mondta, a visszafelé vezető utat és ezt próbálta ő megtenni A Társadalmi Lény Ontológiájában./Ontology of Social Being/Itt mély problémával nézünk szembe. Minden modern társadalemtudomány sietett csatlakozni a neopozitívizmus-hoz, abban az értelemben, hogy módszertanukat mindenestül az egzakt tudományoktól vették. Ez az extrapoláció az egyik tudományágból a másikba hamis. Az analógiák, amelyekre vezet, tévesek és a következtetések teljesen félrevezetők.

"Meghallgattam Thomas Schellingnek Kaliforniában nemrég elhangzott előadását", jegyztem meg, "amely, úgy látszik, összefüggésben van azzal, amit Ön mond. Schelling elhatározta, hogy megvizsgálja a szegregáció gyökereit az amerikai társadalomban. Megfigyelte, hogy ennek az okai homályosak, mert még egy olyan aránylag homogén csoportban is, mint az Ivy League egyetem fakultása és hallgatói, ahol az embereket arra biztatták, hogy

szabadon keveredjenek, hajlamosak voltak a csepertekba tömörülésre, néhány jóakaratu manipuláció ellenére is. Schelling saját iskolájában gondos intézkedéseket tettek ^{/étkezési/} ~~időben~~ és más összejövetelek alkalmából, hogy összekeverjék a különböző korcseperteket, nemeket és szellemi érdeklődéseket. De rövid idő múlva a csepertek pontosan azok szerint a minták szerint alakultak meg újra, amelyeket a reformerek megpróbáltak széttörni. Schelling az eredményeket meglepőnek és lehangelőnek találta. Engem az ő meglepődése lepett meg és az a súlyos társadalomtudományi felszerelés, amelyet alkalmaztak a probléma megoldására.

Lukács azt mondta, hogy osztja meglepődésemet. Schelling rossz kérdéseket tett fel. "A hamis extrapolálás - mondta - van a mögött, hogy nem vagyunk képesek megérteni a társadalmi változás és társadalmi magatartás sajátos természetét és hogy nem vagyunk képesek a társadalmat ésszerűen és humánusan kialakítani. Itt van ez a kétségbeesett igyekezet a "tudományosságra" /tenni a "tudományos" dolgot, verbatim ez, ford./, amely a XIX. szd. maradványa és tükrözi a társadalomtudós alsóbbrendűségi komplexumát. Azoknak a kritériumoknak, amelyeket Ön szerint Schelling használt kísérletében, kevés közül van a társadalmi jelenségek igazi tanulmányozásához."

Lukács kifejtette, hogy Ontológiájában megkísérelte felülvizsgálni összes elképzeléseinket arról, hogy hogyan léteznek a társadalmak. Megpróbálta kimutatni, hogy a társadalmi változás modalitásai önmagukra jellemzőek, rendkívül bonyolultak, nem hozzáférhetők a kísérletezés számára és elleneszegülnek az analógiáknak az exakt tudományokkal. "A kihívás /feladat, f./, ahogyan én látom, az, hogy elveszük az exakt tudományok nyelvét, értékeit és kategóriáit és hogy intellektuális szókészletet alkossunk, amely tükrözze az ember sokféle kölcsönhatását történelmével, kulturájával, vallásával, esztályával stb."

Megkérdeztem, hogy ha kérdéseit oly széles alapra helyezi, ez nem ellenkezik-e Marx elemzésével. Ha a társadalmi változást

meghatározó befolyások annyira különbözők, mint ahogyan ő rámutatott, nem hajlana akkor a gazdasági és társadalmi tényezők el-
sősége arra, hogy kiessen a képből vagy komoly elhomályosulást
sz szenvedjen? Gondolkodásának heves lökése /lendülete/ nem veze-
ti őt a revizionizmus valamelyik formájához?

Lukács azt mondta, hogy nem szereti a "revizionizmus" szót, ahogyan azt hanyag módon használják Keleteurópában. A revízió a tudomány lényege. De ő nem "revizionista". "Abszolúte semmi olyat nem vagyok képes találni Marxban, ami ellentmondana tételnek. Meg vagyok róla győződve, hogy én Marxtól folytatom /viszem tovább/ azon az úton, amelyen ő maga haladt volna, ha képes lett volna behelyezni magát abba a szituációba, amelyben mi vagyunk."

A marxizmus, mondta, mint a gazdasági, történelmi és társadalmi elemzés eszköze, egyszerűen nem tartott lépést a korról. Senkisé alkalmazott teljes marxista metodológiát a modern kapitalizmus gyökeresen változó szerkezetére, vagy, ami azt illeti, a modern szocializmusra. Tanulmányunk, folytatta, a kapitalista társadalom alapvető válságának. Ama fiataloknak, akik ennek avant garde-ja /élcsapata, előőrse, eredetiben franciául, ford./, az éretlensége, naivitása és tudatlansága ne vakítsen el minket jelentősége iránt. Az iparosodás, a jóléti állam és bőség nem teremtette meg azt a magasabbrendű kapitalizmus-utáni ~~új~~ társadalmat, amely a társadalom jónéhány nyugati tanulmányozója /jóslata/ szerint felmerül a II. világháberu után. A kapitalizmus válsága olyan tényezőket involvált, amelyekkel a marxizmus fejletlen metodológiája nem tudott megbirkózni. Amit Lenin mondott az amerikai ifjúságnak 1920-ban, annak nem lehet jelentősége egy Cohn-Bendit számára egy francia helyzetben. A nyugati forradalmi csoportoknak - folytatta Lukács - hiányzik a forradalmi elmélete és amíg ez nincs nekik, addig hatástalanok maradnak. Ezért reméli, hogy a "forradalmi elmélet" újjászületik mind Nyugaton, mind pedig Keleteurópában. De ennek a marxista elmélet megújul-

lásának kell lennie. Az ő Ontológiája egy szerény lépést jelenthet ebben az irányban.

A marxizmust, vetettem közbe, lehet tágitani ebben vagy abban az irányban, de adhat-e valaha is kielégítő feleletet legősibb problémáink némelyikére? A marxizmus megkísérli kifejtteni la condition humaine /eredetiben franciául, kb. az emberek állapota, f./ és ez, ha jól értettem, az ő Ontológiájának célja is. De nem lehetne ez tovább? Néhány éve Ignazio Silone megjegyezte nekem egy beszélgetésben, hogy amíg a kommunizmusnak nincs mondanivalója a halál kérdéséről, addig az az igénye, hogy az emberek lejátszói hivatásai legyenek, korlátozott marad. A kommunizmus, gondolta Silone, nem teljesen önálló világnézet. Az ember egyik első szükséglete, hogy valami magyarázatot vagy vágaszt kapjon a halállal szemben. A kommunizmus ezt nem képes megtenni.

Lukács: "A marxizmusnak semmi köze a halál utáni élethez, a lélek/ész, tudat, a "mind" mindent jelenti, ford./
lek/felbomlik a testtel együtt és erről nincs több mondanivaló.

Soha nem tudtam valóban megérteni ezt a vigasztalási vagy megnyugtatósi szükségletet. Soha nem éreztem a legcsekélyebb kívánságot sem, hogy bármiféle érintkezést keressek természetfeletti erőkkel, akár az egyházban, akár másutt. A vallás az én felfogásom számára pótlás egy rosszul leélt életért. Az élet titka és talán ^(az ember) művei őt túlélésének titka az ésszerű és értelmes élet. /Bár magyar olvasónak felesleges tkp. szerző jegyzetének lefordítása, a Tolsztojra való hivatkozás miatt kell. A zárjelben az ~~MM~~ "értelmes" szót magyarul idézi. Ford./ /értelmes/ /Értelmes nehezen lefordítható szó. Jelenti a keverékét a sense, reason, rationality és meaning kifejezéseknek. [Ész, értelem, ésszerűség, - itt nem említi, hogy a szó határozó, pedig a szövegben is úgy használja, ~~MM~~, értelmesség, ford.] /Tolsztojra való utalásában Lukács a meaning-et -értelmesség, ford. - huzza alá. Másutt a "reason" -ek, ész, értelem, f.- jelentése van előtérben és a szót így fordítottam./ Tolsztoj az Iván Iljics halálában híres példáját adja nekünk a hagyományosan korrekt és illő életnek, amelyből azonban - ahogyan Iván Iljics felfedezi halálos ágyán - hiányzott minden értelem /jelentőség, itt az a jobb, ford./ Hadd

mondjam meg illó szerénységgel, hogy a számomra adott korlátok között megpróbáltam, úgy gondolom, értelmes életet élni. Pályafutásomnak meglehetősen korai szakaszában felfedeztem bizonyos igazságokat az emberi magatartásról, amelyek elvezettek Marxhoz, és megpróbáltam egy hosszú életen át kiterjeszteni ez igazságok megértését belátásomhoz képest. Keretem /vázam, alapfelfogásom? ford./ nem változott. Ha egy vagy két év múlva meghalok, kevés megbánnivalóm lesz. Nincs szükségem vigaszra és nem is keresek vigaszt, a legkevésbé valamilyen másvilági forrásból."

De, feleltem, nem nagyon elit filozófia-e ez, amely megfelel egy kivételes egyéniségnek, de nagyon idegen a gyári munkapadnál dolgozó embernek? Nem nagyon valószínűtlen-e, hogy a munkás az értelem életét élje vagy akarja azt élni, ha megértette, mi az? Nem inkább a szenvedélyek vezetik-e az embereket, mint az értelem /ahogyan Hume is gondolta/? A gyűlölet és pusztítás szükséglete nem ugyanannyira alapvető az emberi lélek számára, mint a szeretet és az értelmes élet szükséglete?

Lukács: "Ebben egyáltalán nem értek egyet Önnel. Mint marxista úgy hiszem, hogy az érzések és eszmék bizonyos tényeket tükröznek az emberről mint termelőről és mint társadalmi lényről. Persze az ut egyfelől a gazdasági tény és társadalmi körülmények, másfelől a tudat közt hosszú és tekervényes. De azt hiszem, hogy az értelmes élet nyitva áll mindenkinek számára és csak az ember természetes képességei határainak van alávetve. Ez a perspektíva hosszú távra. Rövid távon téves volna bármely megfelelést postulálni lét és tudat között, de a hosszútávú kapcsolat megvan. Amikor a primitív törzsek harcos főnökei megszüntették a foglyok megevését és ehelyett rabszolga-munkára vetették őket, ez nem azért történt, mert felfedeztek valamilyen magasabb erkölcsöt, hanem mert azt fedezték fel, hogy a rabszolga-munka jobban kifizetődik, mint az egyetlen étkezéssel elfogyasztott hus. A kanibalizmus pazarlás volt. Az erkölcs később jött. Ugyanigy, a

kulturákat, vallásokat és izlést a történelem társadalmi tényei határozzák meg. Nem lebegnek az eszmék az~~úr~~ben az emberek számára, hogy leszálljanak, amikor felmerül a szükséglet reális helyzetekben való alkalmazásukra. A létezés ésszerűbb módja, amelyben természetes határai között mindenki képes lesz a maga számára teljes és kielégítő életet teremteni, olyasmi, amit ~~min~~ homályosan már láthatunk a látóhatáron".

Nem győzött meg. Hol van a biztosíték arra, kérdeztem, hogy a jó élet ténylegesen felmerülőben van. Minél több szabadidőnk van, annál olcsóbb szellemi táplálékot kívánunk. Minél tovább tart a nevelésünk, annál bukottabbnak érezzük magunkat tömegfoglalkozási helyzetekben. /battery-farm= hizlalóketrecsor, csak előbbi módán értelmezhettem, f./ Az elidegenedés növekedett, nem csökkent az iparosodással és városiasodással, még ott is, ahol a termelő eszközök a közösség kezében vannak. Igen sok közönséges emberi tényezővel kell számolni, amelyek közül az értelem csak az egyik és talán nem a legfontosabb. Ő, Lukács, mint a művészeti teremtés forrásaival behatóan foglalkozó ember, biztosan koncedálja ezt az álláspontot.

Lukács azt mondta, hogy rövid távra a kép talán még komor, de őt írt a történelem széles irányzatai foglalkoztatják. Évszázadokba, esetleg évezredekbe fog kerülni, mert a jó élet a megjelenendő értelmén alapul, de biztos benne, hogy az emberi tudat ezen az úton halad. Lesznek visszaesések, de a fejlődés fő iránya nem változik.

"Miért van az, - kérdezte -, hogy művelt szülőknek gyermekei, amely szülők maguk is művelt családok gyermekei, olyan sokkal jobban szerepelnek az iskolában, mint a parasztfiúk és -lányok? A felelet az, hogy lassu átváltozás történik egyik generáció és a másik közt. Az intellektuális képességeket befogadják és átadják, habár még nagyon csekély fokon. Szimbolikusan szólva a változás a nemzési aktussal kezdődik. A szexuális egyesülés Achilles és Briseis között valószínűleg nagyon különbözőt

Curie és felesége között történttől."

Volna-e egy értelmes embernek, jegyezttem meg, oka Hitler táborai és Sztalin tisztogatásai után az értelem filozófiájának megerősítésére? Még ha az ember biztos volna is abban, hogy a történet végén a felsőbb értelem győzedelmeskednék, jogos-e rövid távon áldozatokat követelni? Egyáltalán képes-e az átlagember kidolgozni a maga számára az ésszerű korlátozások keretét? Nem úgy van-e inkább, hogy * tevékenységének egy bizonyos ésszerűsége érdekében szüksége lesz ama külső kényszerítésekre és nélkülözésekre, amelyeket egy henylő és engedékeny társadalom megtagadna tőle?

Lukács megismételte, hogy az átváltozás fokozatos lesz és nem lesz egyenesvonalu; de az emberiség történetét egészsként tekintve a haladás az értelem által irányított élet felé megvan. "Természetesen - mondta - mindig megmaradnak a különbségek az emberek izlése és szellemi képességei között, de az az elégtétel, hogy az értelem rendezett életét éltük, melynek végén úgy pillanthatunk vissza, hogy érdemes volt, nem haladja meg azt a képességet, hogy elérjük."

A cseh kommunista filozófus, Machovec, nemrég azt állította a Neues Forum c. folyóiratban, hogy a marxista számára a társadalmi életben való részvétel az ész vezetésével egy módja az örökkévalóban történő részvételnek. Ez, mondtam, vallásos koncepció - a társadalom foglalja el az istenség helyét, amellyel a hívó misztikusan egyesül.

Lukács: "Egy sor teológiai kifejezést csempészték be a társadalom marxista elemzésébe. Én ezt mint lényegtelen elvetem. Amit Machovec mond, igaz, de közhely. Bizonyos értelemben minden érző lény része az 'örökkévalónak', vagyis a fejlődő realitásnak. Ebben az értelemben a társadalom életében való szocialista részvétel az örökkévalóság aspektusában való részvételt jelenti. De órizkednünk kell az analógiák összezavarásától. Nincs

olyan ostobaság a világon, amelyhez valamelyik kiváló fizikus vagy másvalaki ne adná az ~~az~~ aláírását és valami fenkölt nevet, amelyet rendszerint a teológiától vagy a művészettől kölcsönöz. Láttuk az egyik híres tudós esetét, aki azt mondta, hogy az entrópia a természet vezeklése az eredendő bűnért. Ha az ember ezt mondhatja, mindent mondhat. Szimbolizmusát átteheti a teológiából a tudományba és vice versa. De ez nem segít."

"Nem érdekelné, hogy megtudja", kérdeztem, "hogy mily mértékben éli túl a műve és hogy ad-e Önnek belépőjegyet az öröklét valamilyen formájába?"

Lukács: "A mű, ha jelentős, túléli szerzőjét. Hogy az enyém túléli-e, azt nem nekem kell megmondanom. Megpróbáltam kiszélesíteni a társadalmi realitás részemről való megértését és annak a módnak megértését, amelyben kifejeződik az ember reá való reagálásában, különösen az irodalomban. De ha munkám egy részét egy évszázad múlva már nem tekintik érdekesnek, ennek semmi köze örökkévalósághoz vagy valláshoz. Nem azért irtam le a gondolataimat, hogy vigasztalódjam és nem is várom el, hogy mások vigasztalására szolgáljanak."

"Ugy gondolnám," - feleltem - "hogy a 'Lukács-mitosz' hullámozásai lenyűgöző tárgya lehetnének a társadalomtörténet valamilyen jövőbeli kutatójának. Friedrich Gundolf, mint tudja, irt egy könyvet, címe: Caesar, Geschichte seines Ruhmes / Caesar, hirneve in története/ és ebben nyomon követte Caesar mitoszának változó szerencsését. Ez nagyon hasznos kutatási iránynak bizonyult, mert - nem is meglepően - minden ker a maga szükségleteihez és előítéleteihez alakította ezt a mitoszt."

Lukács: "Természetesen érdekelne, hogy az utókor hogyan tekint rám és munkámra, de nincsenek olyan fennsőbbes gondolataim fontosságomról, mint amelyet az Ön összehasonlítása magában foglal."

"Becsülöm szerénységét - feleltem -, de meglepődnék, ha az

Ön műve és személyisége nem keltene fel az ellentmondó értelmezések nagy változatosságát. Bizonyos, hogy mánt arra az emberre fognak tekinteni Önre, akinek hozzájárulása a marxizmus nyugatosításához és demitologizálásához senkié mögé nem került, - hogy csak az egyik lehetőséget említsem. És ha valamit is tudunk az emberi természetről, Önt ennek megfelelően fogják tisztelni és gyűlölni."

Lukács: "Ha valaha is tárgyává válok az ilyen tiszteletnek vagy megvetésnek abból az okból, amit említ, az annak a tragikus körülménynek lesz köszönhető, hogy a marxizmus előbb vert gyökereket Oroszországban, mint bármelyik fejlettebb országban. A sztalinizmus rettenetes torzulás volt, amelyet a kommunista mozgalom Oroszország sajátos hagyományaiból és az Októberi Forradalom idején Oroszországban uralkodó viszonyokból örökölt. De nem választhatjuk meg történelmünket."

"Visszatekintve művére, melyik az, amelyiknél legjobban szeretné, ha tulélné? Emlékszem egy nagyon perceptív /észrevevő, befogadó, érzékeny, f./ esszé-kötetre, Die Seele und die Formen /A lélek és a formák/ /1911/, amelyet fiatalember korában írt. Volt köztük egy, amely Stefan George-ról, a költőről, szólt és amely különösen érdekelt engem, mert ő volt doktori értekezésem tárgya. Ön, ugy gondolom, akkor még nem volt kommunista és nyilvánvalóan megváltoztatta felfogását sok fontos aspektusban a könyv megírása óta. "

Lukács: "Die Seele und die Formen" a legutolsó könyv, amelylyel kapcsolatban szeretném, ha megemlékeznének rólam. Beszámoló volt korai benyomásaimról, de revideáltam nézeteimet, ahogyan haladtam. Persze Stefan George nagyon jelentős lírai költő volt, nemcsak korai művében, de még a Der siebente Ringben is. /A hetedik kör/. Emellett kitartek."

"Tehát elveti azt a profétai ~~verset~~ ^(költészetet), amely a Der siebente Ring után jött, azért, mert kapcsolatos volt George személyének kultuszával?"

Lukács: ■ "A prófétikus versek közül néhány kétségtelenül jó költészet volt és ezért meg kell becsülnünk, de itt olyan kérdést vet fel, amely szerintem nem jogos. A költészet vagy, ami azt illeti, bármely más művészet lefordítása kemény és erős politikai és társadalmi analógiákra téves és veszélyes. Az ellenkező irányú tevékenység hasonló veszélyeket rejteget. A próféta alakját Georgenál nem tekinthetjük egyenlőnek semmiféle sajátos prófétával vagy politikai programmal.

Minden esetre, a szerző nem ~~■~~ alkalmas arra, hogy vele megtárgyaljuk műveinek értelmezéseit. Ha befejezem valaminek az írását, egyetlen gondom a következő könyv rendszeremben és az a gond, hogy a magam számára összefoglaljam és oly jól, ahogy csak tudom, belefoglaljam a korábbi igyekezetem válasz nélkül maradt kérdéseit. Emlékezzék vissza az epizódra az ifju Schillerről, aki teljesen felszerelve Goethe műveinek fölényes ismeretével érkezett Weimarba. Goethe majdnem kidobta őt, mert nagyon untatta, hogy kényszerül olyasmin töprengeni, amivel értelmileg és érzésselileg végzett. Ugyanazon a napon meglátott egy kisfiút, aki a kertjébe besétált, hogy rovarokat gyűjtsön. A gyerek sokat tudott a rovarokról és ez sokkal jobban érdekelt Goethét, mint Schiller az összes kulturált tudásával. Három órát töltött a gyerekekkel, beszélgetve a rovarokról..."

Tudemásul vettem a kétélű dorgálást és tárgyat változtattam. "Milyen mértékben alkalmazható a társadalomtudományok módszertana a művészetekre?"

Lukács: "Nes, mindig érdekesebb volt a quattrocenteről az esztétika kifejezéseivel beszélni, mint a szociológiáéival, mert Firenze ebben a században kiváló festőket és szobrászokat produkált. De vannak más problémák ebben a században, mint az összes többiben is, amelyeknek a kutatását a társadalomtudományok még csak meg sem kezdték. Vegyük pl. a konyhaművészetet, amely óriási társadalmi fontosságú és soha nem ért el ennek megfelelő

figyelmet. Pl. miért készítik a spagettit másképpen Bolognában, mint Nápolyban? Ez valóban mély szociológiai probléma. Senkisé nem tekintett bele e dolgokba, de meg vagyok róla győződve, hogy lehetne találni szociológia magyarázatot. Vegyük a magyar szakácsművészetet. Mint tudja, ha csak nem ad egy magyar szakácsnőnek egy nagy zsirhegyet, hogy avval főzzön, akkor azt fogja gondolni, hogy fősvény. Ez egy idő-szentesítette társadalmi magatartás, mert a vagyont Magyarországon annak a zsirnak és füstölt husnak a mennyiségében fejezték ki, amelyet a kamrájában el tudott raktározni. Nos, a magyar konyha veszélye a magas zsirtartalomban rejlik. Feleségem évekkel ezelőtt megmagyarázta szakácsnőnek, hogy a kamrában lévő minden zsirhoz hozzájuthat /azokban az időkben a kamrát Magyarországon zárva tartották/, ha a mi ételünkbe nem tesz semmit belőle. A kamrát tárva-nyitva hagytuk. Ezen elgondolkodott; elkezdte belátni, hogy a zsiros étel nem szükségképpen előkelő, és továbbra is nagyon sok zsirral főzött sajátmagának és nagyon kevésnek nekünk. Ezek tehát olyan tényezők, amelyeket a társadalomtörténészeknek meg kellene vizsgálniuk és nem megmaradniuk a kitaposott ösvényeken."

Mondtam Lukácsnak, hogy terveztem, hogy átmegyek Csehszlovákiába, de nem tudtam bejutni. /Pár nappal később sikerült./ Tragédia, mondtam, hogy sorsunk itt Európában két nem-európai hatalom kezében van: a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban.

Lukács: "Ugy gondolom, bár nyilvánvalóan nem lehetek biztos benne, hogy nagy változások állhatnak be a szovjet állam és párt vezetésében ~~www~~ és ezt kapcsolatba hozom Csehszlovákia megszállásával."

"Mi az Ön magatartása a megszállással kapcsolatban?"

Lukács: "Ez a legnagyobb katasztrófa, ami a kommunista mozgalmat érte, amióta a német szociáldemokraták megszavazták a «Kaiser /német császár/ háberus hiteleit 1914-ben. Ez volt a

vége az első álemnak az emberek szocialista testvériségéről. Kell
többet mondanom? Megtettem tiltakozásomat.

"Mi van Amerikával?"

Lukács: „Emlékezni fog rá, hogy az 1755-ös lisszaboni föld-
rengés jobban megrázta a civilizált világot, mint bármely ese-
mény Rómának az 5. szd.-ban történt bukása óta. De ez ennél töb-
bét is tett. A 18. szd. első felének optimizmusa nem élte so-
káiig túl a katasztrófát. Voltairet arra indította, hogy megir-
ja híres költeményét Leibniz és Pope tout est bien /minden jól van/
-filozófiája ellen, amelyet viszent Rousseau támadott, és jött a
Candide, fontos lisszaboni jelenetével. Portugáliában széles kö-
rökben úgy érezték, hogy a bűnös Lisszabont, a modern Babilont,
Isten büntette meg és talán teljesen el kellett volna törölni a
föld színéről, mint Sodomát és Gomorrát. Bűnbánó körmeneteket
szerveztek. A népnek azt mondták, hogy kora leggazdagabb és leg-
ismertebb városának rettenetes elpusztulása Isten akarata volt
nemcsak a gazdag és szibarita portugálok megrázására, hanem az
egész kereszténység bűnbánatba döntésére.”

"Ugy látom, hogy Vietnam gyorsan válik Amerika lisszaboni
katasztrófájává, és az amerikai társadalom olvassa saját föld-
rengése jeleit hasonló szellemben."

"Visszatérve a Szovjetunió^{ra}, hallottam ortodox marxisták-
tól azt ^{az} monda^{it}, hogy az egyetlen osztályharc, ami ebben az or-
szágban ma létezik, a harc az uralkodó bürokrácia és a szovjet
nép közt."

Lukács: "Ez nem ^(helytelen) ~~szocialista~~ módja a helyzet leírásának."

Lukács kikisért a lifthez. A lépcsőházban még lehetett lát-
ni az 1956-os harcok által okozott károk helyre nem hozott ma-
radványait. Szerencsét kívánt csehszlovákiai tartózkodásomra.